

UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE TOPLUMUN ROL ÜSTLENMESİ: ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YOLLARI

Mehmet YÜCE*

Özet

İnsanın olduğu yerde uyuşmazlıkların çıkma olasılığı her zaman vardır. Burada önemli olan husus, uyuşmazlıkların çıkmaması değil, çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesidir. Genel anlamda ceza hukuku alanındaki uyuşmazlıkları çözmeye çalışan adalet anlayışı cezalandırıcı adalet ve onarıcı adalet anlayıcı şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Cezalandırıcı adalet anlayışında işlenen suç, kanun ihlali anlamına geldiği için devlet otoritesine yönelik bir tehdit olarak kabul edilmekte ve bu nedenle bozulan devlet otoritenin yeniden tesisi için suçu ve suçluyu tespit edip cezalandırma görevi devlete verilmektedir. İlke olarak failin cezalandırılması esas olmakta, mağdurun mağduriyetinin giderilmesi hususu göz ardı edilmektedir. Onarıcı adalet sisteminde ise, mağdurun mağduriyetinin giderilmesi esasından hareket edilmekte, faillerin suç teşkil eden fiillerinden dolayı sorumluluğunu doğrudan üstlenmesi esası benimsenmekte ve toplumun bu sürece aktif katılımını öngörülmektedir. Başka bir ifadeyle onarıcı adalet sisteminde fail-mağdur ile birlikte uyuşmazlıkla ilgili diğer katılımcıların da bulunduğu bir ortamda tarafların özgür iradeleri ile uyuşmazlık sona erdirilmektedir. Cezalandırıcı adalet anlayışında uyuşmazlığın çözümünde devlet erkleri ön planla iken, onarıcı adalet anlayışında uyuşmazlığın çözümünde taraflar ve toplum ön plandadır. Anglo-Sakson hukuk sisteminin bir kurumu olan ve günümüzde Kıta Avrupa hukuk sisteminde de giderek etkinliği artıran alternatif uyuşmazlık çözüm yolları da onarıcı adalet anlayışının bir sonucudur.

Anahtar Kelimeler: Cezalandırıcı adalet, onarıcı adalet, alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, tahkim, arabuluculuk, uzlaştırma.

TAKING THE ROLE OF THE SOCIETY IN THE RESOLUTION OF DISPUTES: ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTIONS

Abstract

Where there are people, there is always the possibility of conflicts. The important point here is not that the conflicts do not arise, but that the conflicts are resolved. In general terms, it is possible to divide the understanding of justice, which tries to resolve the disputes in the field of criminal law, into two as punitive justice and restorative justice. The crime committed in the understanding of punitive justice is accepted as a threat to the state authority because it means a violation of the law, and therefore, the task of detecting and punishing the crime and the criminal is given to the state in order to re-establish the deteriorated state authority. In principle, the punishment of the perpetrator is essential, and the issue of redressing the victim's grievances is ignored. In the restorative justice system, on the other hand, the principle of eliminating the victim's grievances is adopted, the perpetrator's direct responsibility for their criminal acts is adopted, and the active participation of the society in this process is envisaged. In other words, in the restorative justice system, the conflict is ended with the free will of the parties in an environment where the perpetrator-victim and other participants in the conflict are present. While the powers of the state are at the forefront in the resolution of the conflict in the punitive justice approach, the parties and the society are at the forefront in the resolution of the conflict in the restorative justice approach.

* Prof. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı, myuce@uludag.edu.tr.

Alternative dispute resolution methods, which are an institution of the Anglo-Saxon legal system and are increasingly effective in the Continental European legal system, are also a result of the restorative justice approach.

Keywords: *Punitive justice, restorative justice, alternative dispute resolution methods, arbitration, mediation, conciliation.*

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır, o nedenle yaşamını toplum içinde sürdürür. Toplum denildiğinde ise insan topluluğunun içinde yaşadığı kurumlar ve ilişkiler bütünü anlaşılır. Dolayısıyla toplumun özünü, “ilişkiler bütünü” oluşturur. Zaten insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerinden biri de diğer insanlarla kurduğu bu ilişkiler yumağıdır. İlişki kavramı her ne kadar olumlu bir anlam çağrıştırırsa da olumsuz bir yönü de bulunmaktadır. İlişkinin bu şekildeki beliren olumsuz yönü sorun, uyuşmazlık, çatışma gibi kavramlarla ifade edilir. Zira çatışma ve uyuşmazlık kavramları kültürel bir olgudur. İnsanların dünyaya bakış açıları, uyuşmazlığın tarafı olma durumu kültürle şekillenmektedir. Ancak toplum yaşanan bu uyuşmazlıklara seyirci kalmaz aynı zamanda oluşan düzeni sağlamak üzere yaşanan bu sorunlara çözüm yolu da getirmektedir. Böylece bozulan düzeni tekrar onararak toplumda var olan istikrarın devamını temin etmektedir. Toplumda süre gelen bu düzen kültürleşme ve sosyalizasyon yoluyla nesilden nesille geçerek bir taraftan topluma yeni katılan kişilerin topluma uyumunu sağlarken diğer taraftan toplumsal düzenin devamını temin etmektedir. Yani uyuşmazlıkların çözümü toplumda istikrar unsuru olmaktadır.

İnsanın olduğu yerde uyuşmazlık ya da çatışmanın varlığı kaçınılmazdır. Burada önemli olan şey bu çatışmanın kontrol altına alabilmesi ve yönetilmesini sağlayabilmektir. Kaldı ki bu şekilde yönetilebilir halde olabilen çatışmaların toplumsal dinamikleri harekete geçirerek toplumsal değişime öncü olmak gibi olumlu tarafları da bulunmaktadır. Toplumsal açıdan önemli olan şey söz konusu çatışmayı yönetebilmek ve çatışmaya neden olan unsurları tespit edebilmektir. Bu sürecin yönetilebilir hale getirilmesi toplumsal dengenin yeniden tesisi yönünde sürece katkı sağlayacaktır. O nedenle her ne kadar uyuşmazlıklar kişisel olarak algılanıyor olsa da aslında yaşanan her bir uyuşmazlık doğrudan ya da dolaylı olarak toplumu ilgilendirmektedir. İşte burada kültür düzenleyici bir unsur olarak devreye girmektedir. Bilindiği üzere kültür, toplumsal düzenin temelinde yer alan ana öge olarak da tanımlanabilir.

Toplumun olaylara bakışı, yorumu ve çözümüne yönelik refleksleri de içeren kültür kavramı, toplumda baş gösteren uyuşmazlıkları çözüme de başat rol oynamaktadır. O nedenle toplumsal yapı ve gelişmişlik durumu uyuşmazlıkların çözümü ve çözüm yollarını belirlemesi üzerinde etkilidir. Mesela bir uyuşmazlık çıktığında konuya sadece suç ve ceza kapsamında mı bakılacak, yani gerçekleşen eylem topluma karşı işlenmiş olarak kabul edilip sadece faili cezalandırılma amacıyla hareket edilip mağdur arka planda mı kalacak? Yoksa mağdurun mağduriyeti giderilmesi esasına dayalı olarak failin sürece katıldığı ve toplumun da inisiyatif aldığı bir süreç mi takip edilecek? Burada yapılacak işlem benimsenen adalet anlayışıyla yakından ilgilidir.

Çağdaş ceza adalet sistemini benimseyen toplumlar genellikle, işlenen fiille kanunun ihlâl edilmiş olduğu kabullünden hareket edilerek, söz konusu fiil kamu güveni/menfaatini ihlali görülerek faillerin cezalandırılması gereğine inanılmakta, buna karşın suçun mağdurları bu süreçte tâli plânda kalmaktadır. Bu anlayışta suçun devlete karşı işlendiği varsayıldığından doğal olarak devlet, anlaşmazlığı sahiplenerek müeyyide olarak faile bir takım yaptırımlar uygulamak suretiyle faili cezalandırmaktadır. Toplum ise pasif bir konum olup, bu süreçte yer almamaktadır. Buna karşın onarıcı adalet sistemini benimseyen toplumlarda ise işlenen suç doğrudan devlete değil (yani sadece kanunu ihlâl etmediği) kişilere karşı işlendiği kabul edilmekte ve bu nedenle mağdurun zararının giderilmesi, faillerin suç teşkil eden fiillerinden dolayı sorumluluğunu doğrudan üstlenmesi esası benimsenmekte ve toplumun bu sürece farklı şekillerde katılımını öngörülmektedir. İşte onarıcı adalet sisteminde bir taraftan mağdurun mağduriyeti giderilmeye çalışılırken, diğer taraftan faillerin suç teşkil eden fiillerinden dolayı sorumluluğunu doğrudan üstlenmesi sağlanmakta ve topluma da hakem rolü verilmektedir.

Günümüzde onarıcı adalet sisteminden kaynaklı uyuşmazlık çözüm yolları olarak alternatif uyuşmazlık çözüm yolları giderek etkinlik kazanmaktadır. Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları Anglo-Sakson hukuk sisteminin bir ürünü olmasına rağmen günümüzde Kıta Avrupası Hukuk sistemi içinde de yer bulmuş ve tamamlayıcı bir sistem olarak giderek yaygınlaşma imkânı bulmuştur. Bu çalışmada öncelikle uyuşmazlık kavramı, çözüm yolları ele alınacak akabinde çözüm yollarının seçiminde ve etkinliğinde kültürün ve toplumun yeri belirlenmeye çalışılacaktır.

1. UYUŞMAZLIK KAVRAMI

Kavram olarak uyuşmazlık; herhangi bir konuya taraf olan kimselerin, taraf oldukları konu üzerinde farklı düşünce ve davranışlara sahip olmaları nedeniyle anlaşamamalarını ifade etmektedir. Genel anlamda uyuşmazlık tarafların sahip oldukları hakların çakışması neticesinde oluşacak bir soruna dair çözümde anlaşamamaları anlamına gelmektedir. Hukuki anlamda uyuşmazlık ise, bir hakkın varlığı, kapsamı ve sonuçları hakkında meydana gelen ve taraflarca sulh olmak suretiyle veya diğer barışçıl yollarla çözülmesi mümkün olmayan anlaşmazlıktır (Atalı, 2011: 4).

Doktrinde anlaşmazlık ve uyuşmazlık terimlerinin genellikle birbirinin yerine kullanılmasına rağmen, bu iki terim arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Anlaşmazlık, sulh yoluyla halledilmeyen bir uyuşmazlık olarak görülürken, uyuşmazlık, bir hakkın vücudu, kapsamı veya sonuçları üzerinde husule gelen anlaşmazlık olarak tanımlanmaktadır. Uyuşmazlık, müzakere, arabuluculuk veya üçüncü kişinin hüküm vermesi yoluyla çözülebilecek meseleler üzerinde anlaşmazlığa düşülmesini gerektirmektedir. Uyuşmazlık aynı zamanda karşı tarafa açıklanan, kişiler arası bir anlaşmazlıktır. Bu durumda bir anlaşmazlık, birbirine uymayan bir durumun anlaşılması veya çatışan bir talepte bulunulması şeklinde bir kişiye beyan edilmedikçe uyuşmazlığa dönüşmeyebilir (Özbek, 2016: 73-85).

Bir uyuşmazlığın ortaya çıkabilmesi için anlaşmazlık konusunun karşı tarafa bildirilmesi gerekmektedir. Günlük yaşantıda anlaşmazlık, kişinin diğer kişilerle ile iletişim içinde olduğu her konuda ortaya çıkabilecektir. İki tarafın aynı konuda anlaşmazlığa düşüp bunu birbirlerine bildirmeleri halinde ise uyuşmazlık ortaya çıkacaktır. Bu tanım modern koşullarda değerlendirildiğinde, ortada bulunan bir vakıada tarafların hak sahibi olduğunu iddia ettiği hak sahipliği konusunda anlaşamadıkları için karar verme yetkisine sahip bir üçüncü bir tarafa başvurulması gerekmektedir. Sosyal düzenin korunması, temel hak ve hürriyetlerin zedelenmemesi, toplumsal barış ve huzurun sağlanması için ortaya çıkan bu uyuşmazlıkların temelinde hakkaniyet ve iyi niyet ilkeleri gözetilerek bir sonuca kavuşturulması gerekmektedir. Uyuşmazlığın ortaya çıkması aşamasında belirlenmesi gereken en önemli iki husus, uyuşmazlığın tarafları ve talep konusudur. Bu iki unsurun belirlenebilir olması, hakka ulaşımı kolaylaştıracaktır (Uğurlu Cihangir, 2018: 2). Uyuşmazlıkların çözümü devletin asli görevlerinden biridir. Hatta devlet açısından bir varoluş sebebi olarak da ifade edilebilir. Bu

nedenle devleti oluşturan üç erkten biri yargı erkidir. Yargının temel fonksiyonlarından biri de “uyuşmazlığı sona erdirme” fonksiyonudur.

2. TOPLUM VE UYUŞMAZLIK İLİŞKİSİ

Genel anlamda toplum, ortak kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik, kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup şeklinde tanımlanabilir. Gündelik dilde toplum kelimesinin çok somut bir karşılığı varmış gibi gözükmese de aslında toplum kavramının soyut yönü daha ağır basmaktadır. Örneğin, sıradan bir bakışla bir ulus-devletin sınırları içinde yaşayan bütün insanlar aynı toplumun üyeleri gibi algılanır. Oysa sosyolojik bir gözle bakıldığında ise aynı siyasal çatı altında farklı toplumların yer aldığı gözlenebilir (Özcan, 2021:3). Dolayısıyla genel anlamda toplum, “görece büyük bir insan topluluğunun içinde yaşadığı kurumlar ve ilişkiler bütünüdür” olarak tanımlanırken, soyut anlamda ise, “bu tür kurumlar ve ilişkilerin içinde oluşturulduğu koşul” şeklinde tanımlanmaktadır (Williams, 2005: 353).

Aristoteles’e göre, insan siyasal bir bilince sahiptir ve bu anlamda siyasal bir varlıktır. Yine Aristoteles’e göre insan gerçek erdeme ve iyiye ancak toplum içinde ve devlette ulaşabilir. Aristoteles’in görüşlerine paralel bir görüşte olan İbn Haldun’e göre de, insan sosyal bir varlıktır, o nedenle yalnız başına yaşaması mümkün değildir. Düşünce dünyamızdaki bu tespitler yanında tarihsel tecrübeler ve bilimsel araştırmalar sonucu görülmüştür ki, insanlar toplumsal bir varlık olup, ancak toplum içinde yaşamlarını idame ettirebilirler. Zira insan diğer canlılardan farklı olarak, fiziki bir dünyanın yanında, kültür olarak tanımladığımız, insanlığın tarihî sürecinde inşa ettiği bir dünyada kişilik kazanır ki, buna sosyalizasyon denir. Sonuç olarak toplum, ikincil ilişkilerin ve “biz” duygusunun hâkim olduğu, iş bölümünün geliştiği, sosyal ilişkilerin düzenlendiği bir sosyal düzendir. Bireyler sosyal yaşam içerisinde tek başlarına olmadıkları için doğal olarak her birey, aynı zamanda kendisini farklı yönlerden kuşatan “sosyal grupların” üyesidir.

Her toplumun kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Toplumsal yapı ise bireyler, kurumlar, ilişkiler ve değerlerden oluşan bir bütün olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla toplumsal yapının en önemli kısmı ilişkilerden meydana gelmektedir. Bu ilişkilerin nasıl tesis edileceği, hak ve yükümlülüklerin nasıl dağıtılacağı her toplumda çözülmesi gereken en önemli sorunlar

arasında yer alır. Bu sorunlar toplum bilimi ile ilgilenen bütün bilim insanlarını bir şekilde meşgul etmiştir. O nedenle toplumla ilgili birçok teori ortaya atılmıştır. Bu teorilerin bazıları toplumsal yaşamın olumlu yanlarını ön plana çıkarırken, bazıları da toplumda çatışmayı ön plana çıkarmıştır.

Toplumunu bir organizmaya benzeten yapısal işlevciler, toplumu bir düzenlilik modeli olarak kabul etmekte ve bu düzenliliğin sürekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Buna karşın çatışma teorisi, toplumu uzlaşmaya ve bütünleşmeye referansıya değil, rekabete, egemenliğe ve çatışmaya dayanarak açıklama çabası içindedirler (Kinloch, 2014: 102). Dolayısıyla işlevselci yaklaşımda toplum, alt sistemleri birbiriyle uyumlu ve denge hâlinde bir sistem olarak kabul edilirken, çatışmacı yaklaşımda ise toplum, grupların güç mücadelesi verdiği ve rekabet alanı olarak kabul edilmektedir. Yani işlevselciler toplumdaki düzeni vurgularken, çatışmacılar ise sistemin her noktasında çatışmaların ve anlaşmazlıkların var olduğunu kabul etmektedir. Aslında toplum bilimi ile ilgili temel yaklaşımları ortaya koyan bu iki yaklaşım da kendi bakış açıları kapsamında toplumun sadece bir yönü ön plana çıkarmışlardır. Yani toplumda eş anlı olarak her düzen vardır, hem de çatışma vardır. Bu durumu gören devlet aygıtı, hukuk sistemi yoluyla çatışma sonucu bozulan toplumsal dengeyi hukuk yoluyla bir takım müeyyideler uygulamak suretiyle tekrar onararak eski haline getirmekte ve bu suretle toplumdaki düzeni devam ettirmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle hukuk sistemi aracılığıyla tesis edilen “müeyyide uygulaması” ile yargı erki hukuka aykırılığın olduğunu tespit etmesi halinde, hukuka aykırılığın giderilmesi için, yani bozulan hukuk düzeninin yeniden tesisi için müeyyide uygulanmasına karar vermektedir. Bir hakkın ihlali bir taraftan menfaat dengesini bozarak sosyal barışı zedelerken diğer taraftan da hak sahibi kişi ile buna riayet yükümlüsü olan kişi ya da kurum arasında menfaat dengesinin bozulmasına sebep olduğu için uyuşmazlığa neden olmaktadır. Uyuşmazlığın karara bağlanması ise hem uyuşmazlığı sona erdirir hem de bozulan sosyal barışın yeniden tesisini sağlayacaktır.

Sosyolojik anlamada toplumda bir taraftan inşa edilen değerler ve normlar aracılığıyla birey-birey ve birey –toplum arasındaki ilişkiler belirlenerek sosyal düzen sağlanırken, diğer taraftan hayatın olağan akışı içinde birey-birey ve birey –toplum arasındaki hak çatışmaları söz konusu olabilmekte ve bu da beraberinde bir takım uyuşmazlıklara neden olabilmektedir. Bu sürecin her toplumda yaşanması kaçınılmazdır. O nedenle toplumda düzen ve çatışma eş anlı olarak görülmektedir. Burada toplumun yapması gereken şey bu çatışmaları yine toplumsal

doğın uyuşmazlıklar hem tür itibarıyla hem de nitelik itibarıyla uyuşmazlıkların çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum karşısında geleneksel uyuşmazlık çözüm mekanizması etkinliğini kaybetmiş ve bu nedenle daha etkin yeni çözüm yolları arayışı hız kazanmıştır. Bu arayış sonucu bir taraftan geleneksel çözüm mekanizmalarının yeniden yapılandırılması çalışmaları gündeme gelmiş diğer taraftan ise geleneksel çözüm mekanizması olan yargısal çözüm yolları dışında yargı dışı ek ve tamamlayıcı çözüm yolları önerilmiştir. Bu başlık altında farklı uyuşmazlık çözüm yolları üzerinde durulacaktır.

3.1. Yargısal Çözüm Yolları

Yargı görevi, devletin üç temel fonksiyonundan biridir. Bilindiği üzere devletin, yasama ve yürütme yetkisi yanında yargı yetkisi de bulunmaktadır. Devlet egemenlik yetkisinin bir görünümünü teşkil eden ve soyut hukuk kurallarının yargısal usuller çerçevesinde somut olaya uygulanması şeklinde tanımlayabileceğimiz yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılmaktadır (Any. m. 9). Yargı kavramı en basit olarak, soyut hukuk kurallarının bağımsız ve tarafsız mahkemelerce belli bir somut olaya yargısal usullere uygun olarak uygulanmak suretiyle hukuki uyuşmazlıkları kesin olarak karara bağlamak şeklinde ifade edilebilir. Yargı yetkisine sahip mahkemelerin kuruluş ve örgütlenişi, çalışmalarına ilişkin dış şartların belirlenmesi, yargılama faaliyetine doğrudan veya dolaylı olarak katılan kişilerin statüleri ile görev ve yetkilerinin belirlenmesine de “yargı örgütü” denir. Dolayısıyla yargılama bir kamu hizmeti olup, yargılama örgütü de devlet adına bu hizmeti sunan hukuki ve maddi bir organizasyon olan mahkemelerdir (Yüce, 2019: 1).

Yargılama devletin temel fonksiyonlarından biridir. O nedenle geleneksel olarak uyuşmazlıklar öncelikle yargı önüne getirilerek mahkemeler huzurunda çözümlenmeye çalışılmıştır. Yani hukuki ilişkinin tarafları arasında bir uyuşmazlık çıktığında birinci ve asıl yol devlet mahkemelerine başvurmak şeklinde olmuştur. Buna yargısal çözüm yolu denir. Bu nedenle toplumda mahkemelerden çıkacak kararlar ile adaletin tecelli edeceği yönünde beklenti oluşmuştur. Adaletin tecelli etmesi için de usul hukukunda bir takım yargılama ilkeleri ihdas edilmiştir. Bu ilkelerden biri de adaletin hızlı, kolay erişilebilir ve etkin olarak kullanılabilir olmasıdır. Ancak gelişen ve çeşitlenen ilişkiler sonucu uyuşmazlıkların bir taraftan nicel olarak sayısal artış göstermesi diğer taraftan da yeni uyuşmazlık çeşitleri ortaya çıkması nedeniyle mahkemelerin iş yükü artmış, sonuç olarak mahkemeler ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiştir. Bu da doğal olarak yargılamada tıkanıklığa neden olmuştur. Söz konusu tıkanıklığı gidermek

üzere yapılan çalışmalar sonucu bazı uyuşmazlıkların mahkeme dışında çözümlenmesi gerekliliği tespit edilmiş ve alternatif uyuşmazlık çözüm yolları yöntemleri önerilmiştir.

3.2. İdari Çözüm Yolları

Özellikle idari yargı kolu görev alanına giren bazı konularda ilgili mevzuatta yapılan düzenleme ile sorun uyuşmazlık haline getirilip mahkeme marifetiyle çözümlenmeden önce sorunun tarafları olan idare ile kişinin ya da temsilcilerinin katılımıyla dostane bir şekilde çözüme kavuşturulmasına idari çözüm yolu denilmektedir. Sorunların idari çözüm yolu ile çözümlenmesi bir taraftan kişiyi uzun ve masraflı bir süreç olan yargılamanın doğurduğu olumsuz psikolojik etkiye maruz kalmasını engellerken diğer taraftan idare ile kişi arasında doğması muhtemel husumetin de önüne geçmiş olmaktadır. Ayrıca sorunların bu şekilde çözümü yargının bütçeye olan mali yükünü de azaltacaktır.

Günümüzde çeşitlenen uyuşmazlıklar nedeniyle idari yargı mercileri bir taraftan dava yoluyla önlerine gelen yeni uyuşmazlıkların çözümü için yeni çözümleri üretmek zorunda kalırken, diğer taraftan da mevcut dava türlerinin niceliksel artışları dolayısıyla daha fazla dava dosyasına bakmak zorunda kaldıkları için iş yükleri giderek artmaktadır. Bir başka bir ifadeyle idari yargının iş yükü bir yandan sayısal olarak artarken, diğer yandan giderek çeşitlenmektedir. Bu sorunun çözümü için devletin ek mahkemeler ya da daireler oluşturulması suretiyle çözüm üretme merciini sayıca artırması bir yöntem olarak önerilse bile bu öneri yalnız başına çözüm olmaktan uzaktır. Zira idarenin faaliyet alanının sürekli olarak genişlemesi ve çeşitlenmesi karşısında iş yükündeki artışlar yine devam edecektir. Belli bir süre sonra yine aynı durum ortaya çıkacaktır. Kısır döngüye dönüşecek olan bu durum, nitelikli olmayan kararların çıkmasına neden olacak ve bu durum da kişilerin adalet sistemine olan güveni zedeleyecektir. Bu sorunun önüne geçmek üzere giderek artan ve çeşitlenen idari uyuşmazlıkları; yargı yeri ve hâkim sayısını artırarak çözmek kadar, sorunların idari çözüm yollarıyla ya da alternatif yollarla uyuşmazlıkların çözümlenerek uyuşmazlık sayısının azaltılmasını sağlamak da önemli hale gelmiştir. Uygulamada vergi uyuşmazlıklarının çözümünde uzlaşma, izaha davet ve vergi hatalarının düzeltilmesi gibi idari çözüm yollarının oldukça etkin olduğu görülmektedir.

3.3. Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları

Sosyo-ekonomik hayatın akışı sürecinde bir takım uyuşmazlıkların yaşanması kaçınılmazdır. Ancak her uyuşmazlığın çözümünde yargıya başvurmak, hayatın olağan akışı

içinde doğal gibi görünse de esasında bu durum hem birey hem de toplum için büyük maliyetlere neden olmaktadır. Bu nedenle çıkan uyuşmazlıklarda yargıya başvuru son çare olarak görülmelidir. Ancak bu yaklaşımı uyuşmazlığın çözümsüz kalması şeklinde de yorumlamamak gerekmektedir. Zira uyuşmazlıkların çözümü toplumsal bir gereklilik arz etmektedir. Buna karşın yargı sürecinin de kişileri hem psikolojik açıdan olumsuz biçimde etkileyen hem de sosyal ve ekonomik açıdan yüksek maliyete maruz bırakan bir süreç olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu nedenle her uyuşmazlık için mahkemeye gidilmemesi ve birtakım uyuşmazlıkların mahkeme dışında çözüme kavuşturma imkânları sunulması gerekmektedir. İşte buna alternatif uyuşmazlık çözüm yolları denir.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, aslında yargı yolunun bir alternatifi olmayıp aynı zamanda geleneksel uyuşmazlık çözüm yolu olan yargının daha etkin çalışmasına yol açan bir çözüm yoludur. Pekcanitez'e göre, alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, yargının alternatifi olan ve dolayısıyla yargısal sistemin yerine ikame edilmeye çalışılan yahut onunla rekabet içinde bulunan bir süreçler bütünü değildir. Sözü edilen yolların asıl hedefi, küçük çaplı ve kamu düzenini ilgilendirmeyen uyuşmazlıkların, adli bir soruna dönüşmeden çözümünü gerçekleştirmektir (Pekcanitez, 2005: 12-16). Tanrıver'e göre ise, alternatif uyuşmazlık çözümleri, yargının yanında yer alan ona yardımcı olan ve onunla yan yana yürüyen uyuşmazlık çözümünde kendisine müracaat edilebilecek, etkin ve barışçıl hukuksal korunma yöntemleri bütünü olarak nitelendirilebilir (Tanrıver, 2006: 155). Nitekim ABD'de gelişen alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının tarihçesine bakıldığında küçük uyuşmazlıklardan özellikle tüketici uyuşmazlıklarının resmi yargı mekanizmaları dışındaki usullerde çözülmeye çalışıldığı görülebilir (Ildır, 2003: 32). Tüm bu açıklamalardan hareketle bu uyuşmazlık çözüm yöntemine "alternatif uyuşmazlık çözüm yolları" kavramı yerine "*dostane çözüm yolları*" kavramının kullanması daha doğru olacağı kanısındayız.

Yargı yolunun taraflar arası ilişkileri zedelemesi, yüksek masraflar, çözüm sürecinin uzun olması, yargının artan iş yükü gibi unsurlar uzmanları alternatif yolların arayışı içine sokmuştur. Uyuşmazlıkların mahkeme dışında, üçüncü kişi yardımıyla tarafların özgür iradeleriyle dostane şekilde çözümlenmesi imkânı sağlayan alternatif uyuşmazlık çözüm yolları cazip olarak görülmeye başlanmıştır. Alternatif çözüm yollarında temel amaç, hukuki uyuşmazlık taraflarının karşılıklı görüşmelerde bulunarak, menfaat dengesi bakımından orta yolu bulmalarının sağlanmasıdır. O nedenle bu yöntemlerle gerçekleşen bir çözümde, kazanan

ve kaybeden taraf yoktur, belirli ölçülerde ödünler vererek kazanan iki taraf vardır. Bu amaç sadece tarafların bir araya gelmesi ve hukuki uyuşmazlık konusunu değerlendirerek bir çözüme varmaları şeklinde gerçekleşebilir (Ersen Perçin, 2011: 180).

Genel olarak liberal devlet ideolojisinde görülen ve mahkeme dışı usullerin esas alındığı mücadelecı sistemle şekillenen alternatif uyuşmazlık çözüm yollarında taraf egemenliği esastır ve bireyler menfaatleri için bir araya gelmektedirler (Özbek, 2016: 275). Dava yolunda olduğu gibi yıkıcı bir süreç yerine, yapıcı olan alternatif uyuşmazlık çözüm yollarında var olan ilişkiler korunabilir ve gelecek ilişkiler de sürdürülmeye devam edilebilir (Ildır, 2003: 61-64). Tarafların kendi aralarında anlaşmaları mümkün olmadığında üçüncü kişilerin yardımına başvuru mümkündür. Söz konusu üçüncü kişi, taraflar adına bağlayıcı bir karar vermez, sadece uyuşmazlık yaşayan tarafların ilişkilerini iyileştirmekle görevlidir. Bu bağlamda etkili sorun çözme ve müzakere yeteneğini kullanır (Moore, 2016: 20). Ayrıca tarafların Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvurması, tahkime veya devlet yargısına başvurmayı engellemez ve hak arama özgürlüğünü kısıtlamaz (Ildır, 2003: 64).

Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, uyuşmazlığın tarafsız üçüncü kişi/kişilerin yardımı ile çözümlenmeye çalışıldığı, başvurunun zorunlu ya da ihtiyari olabildiği; ancak ulaşılan çözümün kural olarak bağlayıcı olmadığı, yargılama faaliyeti dışında ya da yargılama faaliyeti sırasında başvurulabilen yöntemler şeklinde tanımlanabilir. Alternatif uyuşmazlık çözümünden maksat, tarafsız ve objektif konumda bulunan üçüncü bir kişinin, aralarında uyuşmazlık bulunan tarafları, ortaklaşa bir çözüme ulaşmaları için bir araya getirerek iletişim kurmalarını ve bu suretle sorunlarının çözümünü kendilerinin bulmalarını sağlamasını yahut onlara somut olayın koşullarına ve özelliklerine uygun olarak, üzerinde mutabakata varabilecekleri optimal çözüm önerileri üretip sunmak suretiyle, uyuşmazlığın çözümlenmesine destek vermesini öngören ve Devlet mahkemelerinde cereyan eden yargılamaya nazaran seçimlik bir yol olarak işlerlik kazanan ve tümüyle gönüllülük esası üzerine bina edilmiş olan uyuşmazlık çözüm yolları bütünüdür (Tanrıver, 2006:151). Alternatif uyuşmazlık çözümüne olan ihtiyacın bir diğer nedeni de günümüzde artan ve çeşitlenen uyuşmazlıkların çözümünde mahkemelere düşen yükü azaltmanın yanı sıra toplumsal barış açısından sorunların müzakere yoluyla dostane bir şekilde hal etmenin gerekliliği de bulunmaktadır. O nedenle yargılamanın bir tamamlayıcısı olarak alternatif uyuşmazlıkların devreye girerek, birtakım uyuşmazlıkların mahkeme dışında üçüncü bir kişi/kişiler koordinasyonunda tarafların özgür iradelerine

dayanarak çözümlenmesi toplumsal uzlaşma anlayışının gelişmesi açısından da önem arz etmektedir.

4. UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE KÜLTÜRÜN RÖLÜ

Toplum, belirli bir toprak parçası üzerinde, birbirleriyle etkileşim halinde olan ve ortak bir kültürü paylaşan insanlardan oluşmaktadır (Bozkurt, 2018: 139). Toplum kavramı canlılar arasında sadece insana özgüdür. İnsanların oluşturduğu birlikteliği diğer canlılardan ayıran bazı özellikler vardır. Her şeyden önce toplum üyeleri arasında sürekli bir etkileşim olan bir yapı söz konusudur. Öyle ki bu iletişim arada fiziksel temas olmadan da gerçekleşebilir. Diğer taraftan toplumu oluşturan bireyler ya da gruplar arasında sürekli bir iş bölümü vardır (Sarıkoca, 2021:3). Toplum, ortak kültürü paylaşan, birbiriyle bağlantılı sosyal grupların bileşkesidir. Toplum üyeleri arasındaki iletişim ve iş bölümü toplumsal düzeni sağlamakla birlikte beraberinde de birtakım sorunları da doğurmaktadır. Mesela üretim araçlarının mülkiyetinin kime ait olacağı, üretilen hasılatın paylaşımının nasıl olacağı, temel hak ve ödevler gibi birçok hususta kişiler arasında anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Bu da doğal olarak uyuşmazlık şeklinde kendini göstermektedir. Ancak süregelen toplumsal düzenin korunması ve çıkması olası çatışmaların engellenmesi amacıyla toplumda sihirli değnek rolü gören iki temel kavram bulunmaktadır. Bunlar: Kültür ve sosyalleşme ya da sosyalizasyondur.

Sosyalleşme, “bireyin topluma uyumunun sağlanması süreci” şeklinde tanımlanabilir. Sosyalleşme, kültürün insandan insana geçişini ifade etmektedir. Sosyalleşme, bireyin içerisinde bulunduğu toplumun kültürünü ve toplumdaki rolünü öğrenerek toplumla bütünleşmesi anlamına gelen bir süreçtir. Sosyalleşme sayesinde birey, doğal bir varlık olmanın ötesine geçerek sosyal bir varlık hâline dönüşür. Topluma yeni katılan bir birey doğduğu andan itibaren yavaşça sosyalleşmeye başlar. Bilinç düzeyi yükseldikçe sosyalleşmenin hızı da artar ve sonuçta birey bir toplumun parçası hâline gelir. Sosyalleşme sayesinde birey toplumun kültürünü kazanır ve sürdürür. Aynı anda kişisel gelişimini gerçekleştirir. Sosyalleşme sayesinde bireyin toplumsal kurallara uyması, bunları öğrenmesi sağlanır. Bu sayede sosyal düzenin devamı da sağlanmış olacaktır (Sarıkoca, 2021:8-9).

Kültür toplumsal bakımdan öğrenilen ve toplumun bireyleri tarafından paylaşılan her şeydir. Toplumda yetişen her insan onu öğrenir, kendinden de bir şeyler katarak şekillendirir

ve gelecek kuşaklara aktarır. O hâlde kültür kalıtsal değil, her bireyin yaşayarak kazandığı, öğrendiği bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. Şu hâlde bir toplumun sahip olduğu, ortaya koyduğu ve paylaştığı tüm alışkanlıklar o toplumun kültürünü oluşturur. Kültürü oluşturan en temel öğeler dil, yazı, din, bilim, sanat, giyim-kuşam, ekonomi, yerleşme biçimleridir. Kültürü ilk kez bilimsel bir temele dayandıran, aynı zamanda en yaygın olan ve bugün de kabul edilen tanımını E. B. Tylor yapmıştır. Ona göre kültür ya da medeniyet, “İnsanın bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.” (Cihan, 2021:3-4). Kültür, içgüdüsel ve kalıtsal bir olay değildir. O nedenle birey doğuştan kültürü taşımaz. Ancak her birey doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklarla içinde yaşadığı toplumu kültürü kazanarak içselleştirir. Başka bir ifadeyle herkes bilinçli ve bilinçsiz öğrenmeyle ve içinde bulunduğu toplumun diğer insanlarla girdiği etkileşim süreci içinde kültürlenme yoluyla toplumun kültürel geleneğini içselleştirerek topluma uyum sağlar.

Sosyolojik açıdan bakıldığında toplumsal birçok kurumlar gibi bir takım hak ve yükümlülükler de içinde yaşanılan toplumun kültürel yapısı sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan çıkan sorunların çözüm yöntemleri de toplumsal yapı ve kültürden etkilenmektedir. Yani kültürel yapı, toplumun, uyuşmazlıkları çözümünde inisiyatif alıp almayacağını, inisiyatif alırsa ölçüsü ne olacağı belirler. Dolayısıyla her ne kadar günümüzde hukuk kurallarının önemli bir kısmı evrensel norm düzeyine erişmişse de hukuk düzeni içinde yeşerdiği toplum kültüründen beslendiğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim örfi hukuk sistemi kültürünün bir yansıması olan alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının Anglo-Sakson menşeli bir kurum olarak çıkmasının bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

Toplumsal yapı ve kültürel yapı uyuşmazlıkların çözüm süreci üzerinde de belirleyici bir unsur olarak rol oynamaktadır. Kültürel yapı aynı zamanda uyuşmazlık çözüm yolunun seçilmesi üzerinde de etkili olabilmektedir. Mesela geleneksel toplumlar, alternatif uyuşmazlık çözümünün başlangıç noktası olmasına rağmen, toplumların kullanmış oldukları alternatif çözüm mekanizmaları, modern toplumlardan çeşitli yönlerden farklılıklar göstermiştir. Örneğin, geleneksel toplumlardaki alternatif yöntemler, modern toplumlardaki alternatif yöntemlerin aksine, ilişkilerin çok yönlü olduğu ve süreklilik gösterdiği, taraflar arasında yakın bağların olduğu, toplum içi saygınlığın oldukça önemsendiği bir yapıya sahiptir (Ceylan, 2009: 160,163). Geleneksel toplumlarda adalet ise yerel kurallara göre işlemiştir. Söz konusu

toplumlarda kullanılan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri de bireylerin birbirlerine bağlı olduğu toplumun bir ürünü şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sebeple taraflar uzlaşmacı bir tavır çerçevesinde çözüme ikna edilebilmiştir (Yüce, Keleş, 2020: 437).

Geleneksel toplumlarda yaşlılık, olgunluk, deneyim, bilgi gibi unsurlar odak noktası olarak görülmüş, bu kişilerin yönetimde söz sahibi olması gerektiği düşünülmüştür. Gerontokrasi (yaşlılar yönetimi) olarak ifade edilen bu durum, geleneksel toplumlarda, örf/adetler çerçevesinde uygulama alanı bulmuş olup yönetme yetkisini geleneklerden almıştır (Önder, 2013: 271, 273). Türk dünyasında atalar, bilge kişiler her zaman güçlü bir yapıya sahip olmuş, yasalar tarafından onaylanmış ve böylece bir devlet geleneği halini almıştır (Yıldız Altın, 2018. 468). Bu bağlamda, Türk siyaset ve yönetim geleneğine bakıldığında, gerontokrasiden oldukça etkilendiği görülebilir. Bu bağlamda, eski Türk devletlerinden günümüze kadar geçen süreçte gerontokrasinin izlerinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür (Önder, 2013:275). Aynı şekilde Türk toplumlarında Aksakallar, boylar ve halklar arasındaki uyuşmazlıklarda önemli roller üstlenmişlerdir. Ayrıca, Aksakallar, büyük uyuşmazlıklarla ilgilenen ve idarecinin ilk olarak başvurduğu, Türk devlet düzeninde beylerin yanında yer almış bilge kişiler olarak danışmanlık kurumu olarak da görev yapmıştır (İsakov, Murzakulova, 2015:477). Günümüzde Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinde Aksakallar Kurumu, bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak Anayasal bir kurum statüsündedir.

Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinde Aksakallar Kurumuna benzer bir yapı da Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu yöresinde görmek mümkündür. Bu bölgelerde kadim dönemlerden beri süregelen birçok uyuşmazlık hatta kan davaları yörenin önde gelen kanaat önderlerinin koordinasyonunda “sulh yoluyla” çözüme kavuşturularak uyuşmazlık sonlandırılmaktadır. Her ne kadar bu yöntem cari mevzuat açısından alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri arasında sayılmazsa da gördüğü işlev ve doğurduğu sonuç itibarıyla bu yöntemlerle aynı olduğu söylemek¹ mümkündür. Sulh yolunun sosyolojik açıdan en önemli işlevi, aşiret düzeninin hâkim olduğu bölgede yaşanan uyuşmazlık sürecinde bir şekilde onuru zedelenmiş taraf, muteber kişilerin araya girmesiyle sağlanan sulh sonucu zararı

¹ Her ne kadar alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri denildiğinde “Tahkim, Arabuluculuk ve uzlaştırma” müesseseleri anlaşılrsa, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri sadece bunlardan ibaret olmayıp, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. O nedenle sadece bu yöntemleri uygulamaya geçirmek çabası göstermek yerine alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının felsefesi, işleyiş koşulları ve temel ilkeleri gibi evrensel yönü dikkate alınarak ülkelerin sosyo-kültürel yapılarına uygun farklı yöntemler geliştirilmesinde fayda bulunmaktadır.

tazmin edilsin ya da edilmesin bu işlem başlı başına kendisini onure etmesi için yeterli sayılmakta (bilhassa bu sulhu sağlayan kişinin bölgenin en saygın kişisi olması) ve bölge halkı nezdinde iade-i itibar kazanmış olmaktadır. Bu gibi pratikte yaşanan olaylar dikkate alındığında, toplum tarafından benimsenerek kültürel bir kurum hüviyeti kazanmış toplumsal uzlaşma mekanizmalarını dışlamak yerine, söz konusu kurumları evrensel hukuk normlarına uyarlayarak² daha etkin bir şekilde toplumun hizmetine sunmanın alternatif uyuşmazlık çözüm felsefesine daha uygun bir yaklaşım olacağı kanaatini taşımaktayız. Zira bu şekilde kültürel yapının bir unsuru haline gelerek toplum tarafından içselleştirilmiş kurumlara sosyalizasyon yoluyla doğal bir şekilde nesilden nesille aktarımı söz konusu olacağı için bu kurumların uyuşmazlık çözümede etkinlik alanı da giderek genişleyecektir.

Geleneksel toplumlardaki alternatif çözüm yöntemleri ile modern toplumlardaki alternatif çözüm yöntemleri arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Burada en önemli fark ise, uyuşmazlık çözüm sürecini yönetecek olan üçüncü kişinin konumudur. Geleneksel toplumlarda, uyuşmazlıkları çözümede taraflara yol gösterecek olan üçüncü kişinin taraflarla bir yakınlığı mevcuttur. Ayrıca uyuşmazlıkları çözecek üçüncü kişinin toplum tarafından saygınlığı olan ve toplumun en yaşlı kişilerinden oluşmasına da önem verilmiştir (Ceylan, 2009: 160,163). Buna karşın modern toplumlarda ise uyuşmazlıkları çözümede taraflara yol gösterecek olan üçüncü kişi statüsü göz önüne alınmamaktadır, bu kişiler genellikle bu işi meslek edinen uzman kişilerden oluşmaktadır.

Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarının gelişmesinde ceza yargısında onarıcı adalet anlayışının gelişmesinin önemli katkıları olmuştur. Onarıcı adalet bir sorun çözme anlayışı olarak; mağdurun, failin, onların sosyal çevrelerinin, yargı organlarının ve toplumun onarıcı sürece farklı şekillerde katılımını öngörmektedir. Onarıcı adalet programları, suç teşkil eden fiilin sadece kanunu ihlâl etmediği, aynı zamanda mağdur ve topluma da zarar verdiği esasına dayanır. Suç teşkil eden fiilin sonuçlarını ortadan kaldırma çabaları, mümkün olduğu takdirde mağdur ve suçtan zarar görenler kadar faili de kapsamalı ve aynı zamanda mağdur ve faile

² Yukarıda da ifade edildiği üzere kültür durağan değil, değişim gösteren dinamik bir yapıya sahiptir. O nedenle kültürel yapı içinde şekillenen kurumların da değişim içinde olması kaçınılmazdır. O nedenle temel felsefe itibarıyla evrensel hukuk normlarıyla çatışma içinde olmayan örf-adet, gelenek ve kurumların lağvedilmesi yerine onları kültürel yapı öğeleri ve evrensel hukuk normlarıyla yoğurularak tekrar topluma kazandırılması faydalı olacaktır. Bu çerçevede bakıldığında Türkiye'nin toplumsal yapısı içinde şekillenen ve alternatif uyuşmazlık yöntemi olma kabiliyetine haiz olabilen kurumların revize edilerek işlevsel hale getirilmesi uyuşmazlıkların çözümünde kültürel kodlardan yararlanmasını sağlayarak dostane çözüm mekanizmasına işlerlik kazandıracaktır.

gereken desteği vermelidir. Onarıcı adalet; mağdurun uğradığı zararın giderimi, failin suç teşkil eden fiilinden dolayı sorumluluğunu üstlenmesi ve toplumun, suç oluşturan davranıştan kaynaklanan anlaşmazlığın çözümüne katılımını öngören bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç, tarafların katılımıyla ilişkilerin onarılması, uzlaşmanın sağlanması ve faille mağdur arasında kabul edilebilecek bir anlaşmanın geliştirilmesi esasına dayanmaktadır. Böylece fail, mağdur ve toplum, bu süreç üzerinde kontrole sahip olur (Özbek, 2018:4). Dolayısıyla burada süreci yöneten mahkeme değil, taraflar ve toplumdur.

Onarıcı adalet sistemi günümüz gelişmiş toplum yapısına uygun olduğu gibi Türk toplumunun kültürel yapı ile de uyum içindedir. Türk kültüründe yer alan suç işleyenini ıslah edilerek topluma kazandırılması, suç işleyenini pişman olmasının sağlanması, failin tövbe etmesi, failin tazminat ödeyerek mağdur kişi ve yakınlarıyla sulh olunması, failin yakınları söz konusu tazminat konusunda faile katkıda bulunmaları, kimi yörelerde uyuşmazlıkların kanaat önderleri marifetiyle sulh yoluyla giderilmesi gibi pek çok uygulama aslında kültürel yapımızın onarıcı adalet sistemi benimsendiğini göstermektedir. Bu durum ise Türkiye’de alternatif uyuşmazlık çözüm yolunun etkinliği artacağı yönünde ipuçları vermektedir.

Bununla birlikte uygulamada görülen bazı suiistimler Türk toplumunun alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına mesafeli durmasına neden olmuştur. Bu olumsuzluğun giderilmesi için Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına ilişkin toplumun bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda başta kamu spotları olmak üzere sosyal medyada konu ile ilgili bilgilendirilme yapılmalı ve eğitim-öğretim kurumları müfredatlarına konuya ilişkin yeni ders konulmalı ya da mevcut bir derse birkaç ünite ilave edilmelidir. Ayrıca onarıcı adalet sistemi ile uyum içinde olan kültürel kurumlara işlerlik kazandırılmalıdır. Böylece toplum tarafından sahiplenerek kültürel bir unsur haline gelecek alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, uyuşmazlıkların çözümünde üstleneceği işlev kadar toplumsal barışın tesisinde de önemli bir rol oynayacaktır. Zira toplum tarafından benimsenen kurumların sorun çözmede çok daha etkin olacağı hususu tartışmasız bir gerçektir. Böylece kültürel yapının bir unsuru haline gelecek olan bu kurum sosyalizasyon yoluyla nesilden nesille aktarılacak suretiyle istikrarlı bir yapıya kavuşarak toplumsal düzenin tesisinde yapıcı bir unsur olacaktır.

SONUÇ

Onarıcı adalet anlayışının ürünü olan alternatif uyuşmazlık çözüm yolları esasında Anglo-Sakson menşeli bir kurumdur. Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, tarafsız üçüncü kişinin, tarafları bir araya getirerek, ortak bir çözüm bulmaları konusunda taraflara yardımcı olduğu, uyuşmazlık konusunda çözüm önerileri sunduğu, gönüllülük esasına göre işleyen, uyuşmazlığın mahkeme dışında sonlandırıldığı uyuşmazlık çözüm yolları bütünü şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu yöntemde uyuşmazlıklar üçüncü kişi yardımıyla çözümlenmeye çalışıldığından ve uyuşmazlık tarafların özgür iradesiyle sona erdiğinden dolayı taraflar arasındaki ilişkilerin de dostane şekilde sürdürülebilmesine imkân oluşmaktadır.

Alternatif uyuşmazlık yollarını yargı erkinin alternatifi olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Hukuk devletinde hiçbir kurum devlet yargısının alternatifi değildir. O nedenle alternatif çözüm yollarının da hiçbir zaman yargılamanın tüm işlevini yüklenmesi beklenemez. Alternatif çözüm yolları, yargılamanın bir tamamlayıcısı olarak devreye girerek, birtakım uyuşmazlıkların mahkeme dışında üçüncü bir kişi/kişiler koordinasyonunda çözüme kavuşmasını sağlayarak mahkemelerin iş yükünü azaltması sonucu yargının daha etkin çalışmasına imkân sağlamaktadır. Bu yönüyle alternatif çözüm yolları yargının tamamlayıcısı işlevi görmektedir. Dolayısıyla söz konusu yöntemler yargılama erkinin bir alternatifi olamayacağı için “alternatif uyuşmazlık çözüm yolları” kavramı yerine “*dostane çözüm yolları*” kavramının kullanmasının daha doğru olacağı kanısındayız.

Alternatif uyuşmazlık yollarının bir diğer önemli yönü ise uyuşmazlıkların çözümünde fail ile mağdurun arasında müzakere yapılmasına yol açarak taraflar arasında kesilmiş olan ilişkilerinin yeniden başlatmasının sağlanmasıdır. Böylece taraflar arasında yapılacak müzakere sonucu oluşacak empati yoluyla failin işlediği fiilin mağdurda yarattığı ıstırapı idrak etmesini sağlayarak işlediği fiilden dolayı pişman olması sonucunu doğurabilecektir. Böylece fail işlediği suçun sorumluluğunu üstlenirken, mağdur da bir taraftan yaşamış olduğu manevi ıstırapı buna neden olan kişiye aktarma imkânı bulduğundan psikolojik olarak rahatlanacak diğer taraftan da mağduriyetinin giderilmiş (maddi ya da manevi müeyyide ile) olmasından dolayı husumeti bitmiş olacaktır.

Alternatif uyuşmazlık yollarının bir yönü de uyuşmazlığın çözümde sadece devlet değil toplumun da aktif bir rol almasıdır. Uyuşmazlığın mahkeme dışında yürütülmesi söz konusu

sürece toplumsal değerlerin de katılması imkânını doğurmaktadır. Bu durumda sorunun çözümünde kültürel değerler önemli birer unsur olarak yer alacak ve toplum çözüm sürecine aktif olarak katılım sağlanacaktır. Böylece işlenen suç dolayısıyla zedelenen toplumsal düzen bu şekilde onarılacak, mağdur toplum tarafında sahiplenmiş ve fail de toplum marifetiyle ıslah olmuş olacaktır. Sonuç olarak bu şekildeki bir çözümde kaybeden taraf söz konusu olmayacak, taraflar süreç sonunda yeni bir denge durumu ile muhatap olacaklardır.

KAYNAKÇA

- Atalı, Murat (2011), *Medeni Usul Hukuku*, (Ed: Tolga Akkaya), Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayını No: 1284.
- Bozkurt, Veysel (2018), *Sosyoloji*, 14. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ceylan, Şule Şahin (2009), *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Cihan, Mustafa (2021), “Kültür ve Medeniyet”, 1. Ünite, *Türk Kültürü Ve Medeniyeti Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Ersen Perçin, Gizem (2011), “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinden Arabuluculuğun Hukuksal Düzenlemelerdeki Yeri”, *Public and Private International Law Bulletin*, Volume: 31, Issue: 2, 177-201.
- Ildır, Gülgün (2003), *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Ankara: Seçkin Kitapevi.
- İsakov, Abdrasul; Murzakulova, Güldana (2015). Bir Değer Müessesesi Olarak Aksakallık (Kırgızistan Örneği). *Değerler ve Eğitimi- II Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Editörler: Recep Kaymakcan, Nuri Tıknaz, Z. Şeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiğit. Ankara.
- Kinloch, Graham C. (2014), *Sosyolojik Teori: Gelişmesi ve Belli Başlı Paradigmalar*, (Çev. Tülin Günşen İçli, Dursun Ayan), Ankara: Birleşik Yayınevi
- Moore, W. Christopher (2016), *Arabuluculuk Süreci*, Çev: Tarkan Kaçmaz ve Mustafa Tercan, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Önder, Ö. (2013). Gerontokrasi: Yaşlılar Yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 271-281.

- Özbek, Mustafa Serdar (2018), “Onarıcı Adalet”, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı*, Editörler: Mustafa Serdar Özbek, Orhan Cüni, Merve Özcan, Birinci Baskı, Ankara: Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayını-I, ss. 3-16.
- Özbek, Serdar Mustafa (2016), *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 4. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özcan, Ufuk (2021), “Türkiye’nin Tarihsel ve Toplumsal Yapısı”, 2. Ünite, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Pekcantez, Hakan (2005), “Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri”, *Hukuki Perspektifler Dergisi*, Sayı: 5 (Aralık 2005), s. 12-16
- Sarıkoca, Erem (2021), “Temel Sosyolojik Kavramlar – I”, 4. Ünite, *Sosyolojiye Giriş*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Tanrıver, Süha (2006), “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, *TBB Dergisi*, Sayı 64, Yıl 2006, ss. 151-178.
- Uğurlu Cihangir, Tuğçenaz (2018), *Zorunlu Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarının Anayasa’ya Uygunluğu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Williams, Raymond (2005), *Anahtar Sözcükler*, Çev: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları.
- Yıldız Altın, Kübra (2018), *Türk Kültüründe Atalar Kültü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüce, Mehmet (2019), *Vergi Yargılama Hukuku*, 6. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.
- Yüce, Mehmet; Keleş (2020), Dilşad, “Türk Toplumlarında Bir Alternatif Çözüm Yolu Olarak Aksakallık Kurumu”, *18. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 12-14 Aralık- 2020, Sakarya, Türkiye, Bildiri Kitabı, Editörler: A. V. Can, S. Kol; M.K. Uçar; O. Türkölmez, ss. 435-442.